MÎZÂNÜ'L-HAK İSLAMİ İLİMLER DERGİSİ,
sy. 5, 2017, s. 65-85.
Geliş Tarihi: 19.01.2018
Kabul Tarihi: 08.02.2018

Arap Dilinde İsm-i Fâilin Tamlanan Olarak Yer Aldığı Lafzî İsim Tamlamaları ve Türkçeye Çevirisi

Eyup AKŞİT *

Öz: Arap dilinde ism-i fâil, fiilden türemiş isimlerden birisidir ve sıkça kullanılır. İsm-i fâil, hem ismin hem de fiilin özelliklerini içinde barındırması nedeniyle Arapça söz diziminde farklı şekillerde karşımıza çıkar. İsm-i fâil, fiil ile benzerliği sebebiyle bir fiil gibi işlev görürken aynı zamanda isim olması nedeniyle de isim tamlamasında tamlanan olarak yer alabilir. Arap dilinde isim tamlamaları hakikî ve lafzî olmak üzere iki türlüdür. İsim tamlamaları sözdiziminde önemli görevler üstlenen yapılardır. Bu yapılar eğer doğru bir şekilde kavranmazsa Arapça sözdiziminin anlaşılması ve Türkçeye çevrilmesi mümkün değildir. Konunun önemine rağmen Türkçe yazılan Arapça gramer kitaplarında konunun yeterince ve ayrıntılı olarak ele alınmadığı görülmektedir. Bu konudaki bilgi boşluğunu doldurmayı hedefleyen çalışmamızda, genel hatlarıyla Arapça isim tamlamasının iki türüne yer verildi. Sonrasında ise ism-i fâilin tamlanan olarak yer aldığı lafzî isim tamlaması ele alındı ve Türkçe çevirisi konusunda bir öneri sunulmaya çalışıldı.

Anahtar Kelimeler: Arapça Gramer, İsim Tamlaması, İsm-i Fâil, Lafzî İsim Tamlaması.

The Literal Noun Phrases in Arabic That the Nomina Agent was Included as a First Term and Turkish Translation of It

Abstract: In the Arabic language, nomina agent is one of the nouns dee rived from the verb and is often used. The nomina agent contains the characteristic features of both the name and the verb, so it comes out in different forms in the Arabic word syntax. The nomina agent acts as a verb because of similarity with the verb as well as it takes part as a first term in idafa (the noun phrases) because of being name. In Arabic there are two types of noun phrases: Pure (and it is called real or semantic) and the impure (and it is called literal or metaphorical). Noun phrases are structures that take on important tasks in the syntax. Unless these structures are understood correctly, it is not possible to understand the Arabic syntax and translate it into Turkish. Despite the importance of the subject, it seems that it has not been discussed adequately and in detail in Arabic grammar books written in Turkish. We included two types of Arabic noun phrases designation in general terms in our work which aims to fill the information gap in this subject. Afterwards, the literal noun phrases that the nomina agent was included as a first term were discussed and a recommendation was made about its Turkish translation.

Keywords: Arabic Grammar, Noun Phrase, Nomina Agent, Literal Noun Phrases.

* Dr. Öğr. Üyesi, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, Arap Dili ve Belagatı Anabilim Dalı. E-Posta: aksiteyup@hotmail.com - ORCID ID: https://orcid.org/0000-0001-6301-4483

Giriş

Arap dilinde isim tamlaması, en az iki ismin, aralarındaki anlam veya âmil-ma'mûl[1] ilişkisinden dolayı birbirine nisbet edilmesidir.[2] Türkçe isim tamlamasında tamlayan önce, tamlanan sonra gelirken muzâf (tamlanan) ile muzâfun ileyhten (tamlayan) oluşan Arapça isim tamlamasında ise önce tamlanan sonra tamlayan gelir. "Evin kapısı" şeklindeki Türkçe isim tamlamasında "ev" sözcüğü tamlayan olup önce gelmişken tamlanan olan "kapı" sözcüğü ise sonra gelmiştir. Ancak aynı isim tamlamasının Arapça karşılığı "بَابُ الْبَيْتِ" şeklindedir. Görüldüğü gibi Arapça isim tamlamasında ise muzâf (tamlanan) olan "بَابُ (kapı)" sözcüğü önce, muzâfun ileyh (tamlayan) "الْبَيْتِ (ev)" sözcüğü ise sonra gelmiştir. Arapça isim tamlamasının birinci öğesi, yani muzâf, sözdiziminde mübteda, haber, fâil, mefulün bih (nesne) vb. olarak farklı konumlarda karşımıza çıkar ve cümledeki konumuna göre i'râb edilir.[3] Oysaki isim tamlamasının ikinci öğesi olan muzâfun ileyh ise sözdiziminde muzâfun ileyh olma dışında herhangi bir görevi olmadığından daima mecrûr gelir.[4] Türkçe isim tamlamasında çoğunlukla tamlayan ile tamlanan arasında anlam ilişkisi[5] bulunurken, Arapça isim tamlamasında ise muzâf ile muzâfun ileyh arasında anlam ilişkisinin yanı sıra âmil-ma'mûl ilişkisi de bulunabilir. Bu ilişkinin türüne göre Arapçada isim tamlaması iki şekilde adlandırılır: Hakikî ve lafzî isim tamlaması.[6] Eğer Arapça isim tamlamasında muzâf ile muzâfun ileyh arasındaki ilişki bir anlam ilişkisiyse bu tür tamlama genellikle hakikî isim tamlaması olarak adlandırılır. Şayet muzâf ile muzâfun ileyh arasındaki ilişki anlam ilişkisi değil de bir âmil-ma'mûl ilişkisi ise bu durumda tamlama genellikle lafzî bir isim tamlamasıdır.

1 Arapçada âmil, dâhil olduğu kelimenin sonunda etki eden kelimedir. Ma'mûl ise âmil nedeniyy le sonu hareke vb. bakımından değişen kelimeye denir. Konuyla ilgili daha geniş bilgi için bkz. Abduh er-Râcihî, *et-Tatbîku'n-Nahvî*, (Beyrut: Daru'n-Nahdati'l-Arabiyye, 2004), 20-21.

2 İbnu's-Serrâc, *el-Usûl fi'n-Nahv*, nşr. 'Abdu'l-Huseyn el-Fetlî, (Beyrut: Muessesetu'r-Risâle, 1996), I-III, II, 5; Ebû Hayyân el-Endelüsî, *İrtişâfu'd-darab min lisâni'l-'Arab*, thk. Recep Osman Muhammed (Kahire: Mektebetü'l-Hâncî, 1998), 1804; Halid b. Abdullah el-Ezherî, *Şerhu't-Tasrîh ale't-Tavdîh*, tahk. Muhammed Bâsıl Uyûnu's-Sûd (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye 2000), I-III, I, 673; Abduh er-Râcihî, *et-Tatbîku'n-Nahvî*, 2; Sezai Güneş, *Türk Dili Bilgisi*, (İzmir: DEÜ Rektörlük Matbaası, 199), 306-309; Halil İbrahim Tanç, "Arapça ve Türkçenin İsim Tamlamaları Açısından Karşılaştırılması", *Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 3, (2015): 1-15.

3 Bazı durumlarda muzaf, حيث gibi mebni bir isim olarak da gelebilir. Daha geniş bilgi için bkz. Hasan Abbâs, *en-Nahvu'l-Vâfî*, (Kahire: Dâru'l-Me'ârif, 1974), I-IV, III, 7.

4 İbnu's-Serrâc, *el-Usûl fi'n-Nahv*, II, 5; İbn Hişâm, *Evdahu'l-mesalik li el-fiyyeti İbn Mâlik*, thk.Yusuf eş-Şeyh Muhammed el-Bukâ'î, (Beyrut: Dâru'l-fikr, tsz.), I-IV, III, 70-71; Hasan Abbâs, *en-Nahvu'l-Vâfî*, III, 7.

5 Sezai Güneş, *Türk Dili Bilgisi*, 306.

6 Hasan Abbâs, *en-Nahvu'l-Vâfî*, III, 1.

1. İsim Tamlaması Çeşitleri

1.1. Hakikî İsim Tamlaması (الإضافة الحقيقية)

Manevî veya mahda olarak da adlandırılan[7] hakikî isim tamlamalarında muzâf, muzâfun ileyhe nisbetinden ötürü marifelik ya da tahsislik kazanır.[8] Muzâfın ism-i fâil, ism-i meful, sıfat-ı müşebbehe olmadığı veya olsa bile tamlamada muzâfun ileyhin ma'mûl olarak yer almadığı isim tamlamalarıdır.[9] Yani bu tür isim tamlamalarında muzâf ile muzâfun ileyh arasında âmil-ma'mûl ilişkisi bulunmaz. İşte bu nedenle hakikî isim tamlamalarında muzâf ile muzâfun ileyh arasındaki nisbet bağının güçlendirilmesi için çoğu nahiv âlimlerince ikisi arasında bir harfi cer varsayılır.[10] Muzâf ile muzâfun ileyh arasında لِ (li), فِي (fî) ve مِنْ (min) harfi cerlerinden birinin takdir edildiği ya da varsayıldığı bu tür hakikî isim tamlamalarını üç başlık altında ele alabiliriz:

1.1.1. Lâm Anlamında İsim Tamlaması (الإضافة على معنى اللام)

Nahivcilerin çoğu, bazı isim tamlamalarında muzâf ile muzâfun ileyh arasında لِ (li) harfi cerrini varsayar. Bundan dolayı bu tür isim tamlamalarına, الإضافة على معنى اللام (Lâm anlamında isim tamlaması) adını verirler.[11] Bu tür tamlamalarda muzâf ile muzâfun ileyh arasında aitlik veya sahiplik ilişkisi vardır. Örneğin; غلامُ زيدٍ (Zeyd'in kölesi) tamlamasında muzâf olan غلام ile muzâfun ileyh olan زيد arasında aitlik veya sahiplik bildiren لِ (li) harfi cerri varsayılır. Yani isim tamlaması "غلامٌ لِزيدٍ Zeyd'e ait köle", anlamındadır. غلامٌ (herhangi bir köle), nekra (belirsiz) bir isim iken زيد (Zeyd) gibi marife (belirli) bir isim ile tamlama oluşturması nedeniyle artık marife bir isim olmuştur. Yani belirlilik kazanmıştır.[12] Bu nedenle غلامُ زيدٍ (Zeyd'in kölesi) tamlaması hakikî bir isim tamlamasıdır. Bu tür isim tamlamaları, muzâf ile

7 el-Ezherî, *Şerhu't-Tasrîh ale't-Tavdîh*, I, *679;* Hasan Abbâs, *en-Nahvu'l-Vâfî*, III, 34.

8 el-Ezherî, *Şerhu't-Tasrîh ale't-Tavdîh*, I, 677-678; Hasan Abbâs, *en-Nahvu'l-Vâfî*, III, 23. Ancak غير (başka, diğer) vb. aşırı müphem olan kelimelerle yapılan hakikî isim tamlamalarında muzâf, muzafun ileyhten marifelik veya tahsis elde edemez. Konu hakkında daha geniş bilgi için bkz. el-Ezherî, *Şerhu't-Tasrîh ale't-Tavdîh*, I, *678;* Hasan Abbâs, *en-Nahvu'l-Vâfî*, III, 24-26.

9 İbn Hişâm, *Katru'n-Nedâ ve Bellu's-Sadâ,* 420.

10 Bu konuda nahivciler arasındaki tartışmalar için bkz. el-Ezherî, *Şerhu't-Tasrîh ale't-Tavdîh,* I, *675-677;* Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed es-Süyûtî, *Hem'u'l-hevâmi' fî şerhi cem'i'l-cevâmi'*, thk. Ahmet Şemsü'd-din (Beyrut: Dârü'l-kutubi'l-'ilmiyye, 1998), I-III, II, 412; Hasan Abbâs, *en-Nahvu'l-Vâfî*, III, 16-19.

11 İbnu's-Serrâc, *el-Usûl fi'n-Nahv*, II, 5; Ebû Hayyân el-Endelüsî, *İrtişâfu'd-darab,* 1799; el-Ezherî, *Şerhu't-Tasrîh ale't-Tavdîh*, I, *676;* Hasan Abbâs, *en-Nahvu'l-Vâfî*, III, 18.

12 el-Ezherî, *Şerhu't-Tasrîh ale't-Tavdîh*, I, *677;* Hasan Abbâs, *en-Nahvu'l-Vâfî*, III, 17.

muzâfun ileyh arasında sahiplik ya da aitlik ilişkisi bulunan iki isimle yapıldığı için Türkçe'deki belirtili isim tamlamasıyla benzerlik gösterir.[13] Bundan dolayı bu tür Arapça isim tamlamaları Türkçeye çevrilirken genellikle muzâfun ileyhin sonuna ilgi eki,[14] muzâfın sonuna iyelik eki[15] eklenir. Örnek: قلم عليٍّ (Ali'***nin*** kalem***i***).

1.1.2. Fî Anlamında İsim Tamlaması (الإضافة بمعنى في)

Bazı nahivcilerin muzâf ile muzâfun ileyh arasında فِي (fî) harfi cerrini varsaymalarından dolayı bu tür hakikî isim tamlaması, الإضافة بمعنى في (fî anlamında isim tamlaması) olarak zikredilir.[16] Bu tür tamlamalarda muzâfun ileyh, muzâfın vuku bulduğu zaman veya mekân zarfıdır.[17] Örneğin; مَكْرُ الليلِ tamlamasında muzâfun ileyh olan الليلِ (gece) sözcüğü, muzâf olan مَكْرُ (hile) olayının vuku bulduğu zaman dilimidir. Bu nedenle muzâf ile muzâfun ileyh olan الليلِ arasında *-de, -da* anlamında فِي (fî) harfi cerri var sayılır. Yani isim tamlaması مكرٌ في اللّيلِ (Gecedeki hile), anlamındadır. مَكْرُ (herhangi bir hile), nekra bir isim iken الليلِ gibi marife bir isim ile tamlama oluşturması nedeniyle artık marife bir isim olmuştur. Bu nedenle Arapçada bu tür tamlama, hakikî isim tamlaması olarak adlandırılır. Kanaatimizce bu tür isim tamlamalarını Türkçeye çevirirken genellikle muzâfun ileyhin sonuna herhangi bir ek getirilmez ancak muzâfın sonuna iyelik eki eklenir. Örnek: نوم الليلِ (Gece uykusu).[18] Eğer bu tür isim tamlamalarını Türkçeye çevirirken muzâfun ileyhin sonuna herhangi bir ilgi eki eklersek isim tamlamasının anlamı değişebilir. Örneğin; نوم الليلِ isim tamlamasını "gecenin uykusu" şeklinde Türkçeye çevirirsek uyuma eylemini geceye nisbet etmiş oluruz. Hâlbuki tamlamada gece vaktinde, gecenin içinde gerçekleşen bir uyuma eyleminden bahsedilmektedir.

13 Sezai Güneş, *Türk Dili Bilgisi*, 307.

14 İlgi eki, tamlayan ile tamlanan arasındaki bağlantıyı kurar ve tamlayan öğenin sonunda yer alır. Getirildiği kelimenin söz özelliklerine göre değişen *–ın, -in, -un, -ün, -nın, -nun, -nün* vb. eklerden ibarettir. Daha geniş bilgi için bkz. Sezai Güneş, *Türk Dili Bilgisi*, 110.

15 İyelik eki, eklendiği ismi sahiplik ifadesiyle önceki isme bağlar ve getirildiği kelimenin söz özelliklerine göre değişen *–ı, -i, -u, -ü, -sı, -su* vb. eklerden ibarettir. Daha geniş bilgi için bkz. Sezai Güneş, *Türk Dili Bilgisi*, 107, 108.

16 İbn Hişâm, *Katru'n-Nedâ ve Bellu's-Sadâ,* 421; el-Ezherî, *Şerhu't-Tasrîh ale't-Tavdîh*, 676;es-Süyûtî, *Hem'u'l-hevâmi'*, 413; Hasan Abbâs, *en-Nahvu'l-Vâfî*, III, 18.

17 es-Süyûtî, *Hem'u'l-hevâmi'*, 413.

18 Örnekteki gibi الإضافة بمعنى في (fî anlamındaki isim tamlamasını) Türkçeye çevirirken tamlayanın sonuna –de, -da bulunma eki ve –ki ilgi eki eklemek de mümkündür. Ancak bu durumda isim tamlaması sıfat tamlamasına dönüşür. Örnek: نوم الليلِ، Gecedeki uyku. Bu nedenle bu tür isim tamlamalarını Türkçeye çevirirken sadece muzâfın (tamlanan) sonuna iyelik eki eklenmesi kanaatimizce daha uygundur.

1.1.3. Min Anlamında İsim Tamlaması (الإضافة بمعنى من)

Bunlar, muzâf ile muzâfun ileyh arasında مِنْ (min) harfi cerrinin varsayıldığı ve bu nedenle الإضافة بمعنى من (min anlamında isim tamlaması) adı verilen[19] hakikî isim tamlamalarıdır. Bu tür tamlamalarda muzâf, muzâfun ileyh arasında parça-bütün ilişkisi vardır. Yani muzâfun ileyh, muzâfı da içeren daha genel bir kavram olmalı ve aynı zamanda muzâfın haberi yapılabilmelidir.[20] Örneğin; باب خشبٍ (tahta kap*ı*) tamlamasında muzâf olan باب (kapı) ile muzâfun ileyh olan خشبٍ (tahta) arasında parça-bütün ilişkisi vardır çünkü tahta daha genel bir kavramdır. Ayrıca muzâfun ileyh, muzâfın haberi olarak gelebilir. Yani şöyle diyebiliriz: البابُ خشبٌ (Kapı tahtadır). Ancak يدُ زيْدٍ (Zeyd'in eli) tamlamasında her ne kadar el ile Zeyd'in bir parçası olsa da Zeyd onun haberi olarak gelemez, yani şöyle demek mantık dışıdır: اليدُ زيْد (El Zeyd'dir). Çünkü يدُ زيْدٍ (Zeyd'in eli) tamlamasında el ile Zeyd arasında bir aitlik veya sahiplik ilişkisi vardır. Bu nedenle يدُ زيْدٍ (Zeyd'in eli) tamlaması الإضافة على معنى اللام (lâm anlamında) bir isim tamlamasıdır. Oysaki باب خشبٍ (tahta kap*ı*) tamlamasında muzâf olan باب (kapı) ile muzâfun ileyh olan خشبٍ (tahta) arasında hayali bir مِنْ (min) harfi cerri vardır. Hakikî bir isim tamlaması olan باب خشبٍ aslında "باب من خشبٍ (tahtadan kapı)" anlamındadır. باب (herhangi bir kapı), nekra bir isim iken خشبٍ gibi yine kendisi gibi nekra bir isim ile tamlama oluşturmuştur. باب (herhangi bir kapı), خشبٍ (tahta) kelimesinden marifelik değil, tahsislik kazanmıştır.[21] Yani belirsizlik kısmen de olsa ortadan kalkmıştır ancak باب (kapı) kelimesi, marife olamamıştır. Türkçe'de belirtisiz isim tamlaması olarak adlandırılan bu tür tamlamalarda tamlayan öğenin sıfata yakın bir özellik taşıdığı görülür.[22] Bu nedenle anadili Türkçe olup Arapçayı yeni öğrenmeye başlayanlara isim tamlaması ile sıfat tamlamasını birbirine karıştırmamaları için Arapça isim tamlaması konusu anlatılırken خاتم ذهبٍ (altın yüzük) örneği yerine farklı örnekler verilebilir. Bu tür isim tamlamaları Arapçadan Türkçeye çevrilirken genellikle muzâfun ileyhin sonuna ilgi eki getirilmez ancak muzâf olan öğenin sonuna iyelik eki eklenir. Örnek: باب حديدٍ (Demir kap*ı*).

Arapça isim tamlamasında muzâf ile muzâfun ileyh arasında لِ (li), فِي (fî) ve مِنْ (min) gibi harfi cerlerden herhangi biri takdir edilmeyebilir ve muzâf ile muzâfun

19 İbnu's-Serrâc, *el-Usûl fi'n-Nahv*, II, 5.
20 İbn Hişâm, *Katru'n-Nedâ ve Bellu's-Sadâ*, 421; Abbâs Hasan, *en-Nahvu'l-Vâfî*, III, 18.
21 el-Ezherî, *Şerhu't-Tasrîh ale't-Tavdîh*, 677; Hasan Abbâs, *en-Nahvu'l-Vâfî*, III, 23-24.
22 Sezai Güneş, *Türk Dili Bilgis*i, 309.

ileyh arasında marifelik ya da tahsislik gibi bir ilişki de söz konusu olmayabilir. Yani tamlanan ile tamlayan arasındaki ilişki bir anlam ilişkisi değil de bir âmil-ma'mûl ilişkisi olursa genellikle bu tamlama artık hakikî değil, lafzî isim tamlamasıdır.[23]

1.2. Lafzî İsim Tamlaması (الإضافة اللفظية)

Muzâfın muzâfun ileyhten dolayı marifelik ya da tahsislik kazanmadığı;[24] muzâfın ism-i fâil, ism-i meful, sıfat-ı müşebbehe gibi fiile benzediği ve bunların da muzâfun ileyhte âmil olduğu tamlamalardır.[25] Mecâzî, gayr-i mahda gibi adlarla anılan[26] lafzî isim tamlamalarında muzâf, muzâfun ileyhten dolayı marifelik veya tahsislik elde edemez.[27] Lafzî tamlamanın amacı tahfîf yani söyleyiş kolaylığı sağlamaktır.[28] Bu nedenle bu tür isim tamlamasını "sözde isim tamlaması" olarak adlandırabiliriz. Bütün bu söylenenleri bir örnek üzerinde şöyle izah edebiliriz: هذا مستحقُّ المدحِ (Bu, övgüyü hak ediyor.) cümlesinde ism-i fâil olarak gelen مستحقٌّ (hak ediyor/hak eden) kelimesi, mefulün bihi (nesnesi) durumundaki المدح (övgü) kelimesinin âmili olup ona izâfe edilmiştir. Bu nedenle isim tamlaması, hakikî değil, lafzî bir isim tamlamasıdır. مستحقٌّ (hak ediyor/hak eden) kelimesi, mâmulü durumundaki المدح (övgü) kelimesine izâfe edilmesinden dolayı marifelik veya tahsislik elde edememiştir. Çünkü muzâfın ism-i fâil, muzâfun ileyhin de onun ma'mûlü olduğu lafzî isim tamlamaları cümlede nekra bir kelimenin sıfatı olarak gelebilirler. Örneğin; حضر رجُلٌ مستحقُّ المدحِ (Övgüyü hak eden bir adam geldi.) cümlesinde ma'mûlü durumundaki المدح (övgü) kelimesine izâfe edilen ve muzâf durumundaki مستحقٌّ (hak eden) kelimesi, رجُلٌ (bir adam) öznesinin sıfatı olarak gelmiştir. Eğer muzâf durumundaki مستحقٌّ (hak eden) kelimesi, izâfe edildiği المدح (övgü) kelimesinden marifelik kazansaydı nekra bir isim olan رجُلٌ (bir adam) kelimesinin sıfatı olarak gelemezdi. Çünkü sıfatın mevsûfa marifelik

23 Abbâs Hasan, *en-Nahvu'l-Vâfî*, III, 33.

24 el-Ezherî, *Şerhu't-Tasrîh ale't-Tavdîh*, I, 681.

25 İbnu's-Serrâc, *el-Usûl fi'n-Nahv*, II, 6; el-Ezherî, *Şerhu't-Tasrîh ale't-Tavdîh*, I, 679-681; Hasan Abbâs, *en-Nahvu'l-Vâfî*, III, 6, 29.

26 İbn Hişâm, *Katru'n-Nedâ ve Bellu's-Sadâ,* 422; Abbâs Hasan, *en-Nahvu'l-Vâfî*, III, 34.

27 Nahivciler sadece nekra (belirsiz) ismin başına gelebilen رُبَّ (nice) edatının lafzî isim tamlamalarının da başına geldiğini dolayısıyla bu tür isim tamlamalarında muzâfın muzafun ileyhten dolayı marifelik ve tahsis elde edemediğini söylerler. Daha geniş bilgi için bkz. el-Ezherî, *Şerhu't-Tasrîh ale't-Tavdîh*, I, 679-681.

28 İbn Hişâm, *Katru'n-Nedâ ve Bellu's-Sadâ,* 422; Ebû Hayyân el-Endelüsî, *İrtişâfu'd-darab min lisâni'l-'Arab*, thk. Recep Osman Muhammed (Kahire: Mektebetü'l-Hâncî, 1998), 1804; el-Ezherî, *Şerhu't-Tasrîh ale't-Tavdîh*, I, 681-682; Hasan Abbâs, *en-Nahvu'l-Vâfî*, III, 32.

veya nekralık yönünden uyması gerekir.[29] Peki, burada muzâf, muzâfun ileyhten marifelik veya tahsislik kazanmıyorsa niçin ona izâfe edilmiştir? Yani bu tür isim tamlamasının amacı nedir? Yukarıda belirttiğimiz gibi lafzî isim tamlamasının gayesi tahfîf, yani söyleyişte bir kolaylık sağlamaktır. Aslında هذا مستحقُّ المدحِ (Bu, övgüyü hak ediyor.) cümlesi şu şekildedir: هذا مستحقٌّ المدحَ. Yani مستحقّ ism-i fâilinin sonraki kelimeye geçiş için مستحقُّ (müstahikku) şeklinde tenvinsiz okunması, مستحقٌّ (müstahıkkun) şekilde tenvinli okunmasından daha kolaydır. Ayrıca ism-i fâil olan مستحقٌّ kelimesini müzâri fiile benzemesi ve onun gibi amel etmesinden dolayı müzâri fiil haline dönüştürerek cümleyi şöyle de söyleyebiliriz: هذا يستحقُّ المدحَ (Bu, övgüyü hak ediyor).

Konuyu Kur'an-ı Kerim'in bir ayeti üzerinde tatbik ederek daha anlaşılır hale getirebiliriz. Kur'an-ı Kerim'de Harem bölgesinde ihramlı ya da ihramsız olarak bir kişinin yabani kara hayvanı avlamasının yasak olduğu bildirilir.[30] Bu yasağa rağmen av yapanların yaptıkları eylemin cezası olarak avladıkları hayvana denk bir hayvanı Kabe'ye getirip fakirlere dağıtması istenir. Ayet-i Kerime'de konumuzu ilgilendiren هَدْيًا بَالِغَ الْكَعْبَةِ (Kabe'ye ulaştırılacak bir kurban)[31] ifadesi yer almaktadır. بَالِغَ الْكَعْبَةِ terkibi, muzâf olan بَالِغَ ile muzâfun ileyh olan الْكَعْبَةِ kelimelerinden oluşan bir lafzî isim tamlamasıdır. Çünkü ism-i fâil formundaki بَالِغَ kelimesi ma'mûlü durumundaki الْكَعْبَةِ kelimesine izâfe edilmiştir. Ayrıca ayette muzâf olarak gelen بَالِغَ, muzâfun ileyh ve marife olan الْكَعْبَةِ (Kabe) kelimesinden ne marifelik ne de tahsislik elde edememiştir. Çünkü muzâf olan بَالِغَ kelimesi ayette هَدْيًا kelimesinin sıfatıdır. Eğer muzâf durumundaki بَالِغَ (ulaştırılacak) kelimesi, izâfe edildiği الْكَعْبَةِ (Kabe) kelimesinden marifelik elde etseydi nekra bir isim olan هَدْيًا (bir kurbanlık) kelimesinin sıfatı olarak gelemezdi.[32] Çünkü sıfatın mevsûfa marifelik veya nekralık yönünden uyması gerekir. Ayette ism-i fâil formundaki بَالِغَ kelimesinin ma'mûlü durumundaki الْكَعْبَةِ kelimesine izâfe edilmesinin temel sebebi, tahfîf yani söyleyiş kolaylığı sağlamaktır. Terkibin aslı şu şekildedir: هديًا بالغًا الكعبةَ . Ayet-i Kerime'de ma'mûlüne izâfe edilen بَالِغَ ism-i fâilini müzâri fiil formuna dönüştürebiliriz: هديا يبْلُغُ الكعبةَ (Kabe'ye ulaşacak bir kurbanlık).

29 İbn Hişâm, *Katru'n-Nedâ ve Bellu's-Sadâ,* 422; el-Ezherî, *Şerhu't-Tasrîh ale't-Tavdîh*, I, 680; Abbâs Hasan, *en-Nahvu'l-Vâfî*, III, 31.

30 Mâide Sûresi, 3/95, 96.

31 Mâide Sûresi, 3/95.

32 İbnu's-Serrâc, *el-Usûl fi'n-Nahv*, I, 126, 127; el-Ezherî, *Şerhu't-Tasrîh ale't-Tavdîh*, I, 680.

Yukarıdaki örneklerde görüldüğü gibi lafzî isim tamlamasını hakikî isim tamlamasından farklı kılan temel husus şudur: Muzâfın müzâri fiile benzeyen ism-i fâil, ism-i mefûl veya sıfat-ı müşebbeheden oluşması ve bunların amel ettikleri muzâfun ileyhe nisbet edilmeleridir. Bundan dolayı lafzî isim tamlamasının daha iyi anlaşılması için ism-i fâil, ism-i meful, sıfat-ı müşebbehe ve amel etmeleri konusunun daha detaylı ele alınması gerekmektedir. Biz çalışmamızı ism-i fâille sınırlandırdığımızdan dolayı burada sadece ism-i fâil ve amel etmesine yer verilecektir.

1.2.1. İsm-i Fâil ve Amel Etmesi

Arap dilinde ism-i fâil, müştak (türemiş) isimlerden olup çok sık kullanılır.[33] İsm-i fâil, işi yapanı gösterir ve malûm (etken) fiilden türetilir. Süreklilik[34] arz etmeyen bir özelliğe sahip ism-i fâil, sülâsî (üç harfli) fiillerden genellikle فَاعِلٌ (fâ'ilün) kalıbından; rübâî (dört harfli) veya mezîd (kök harfine ilaveler yapılan) fiillerden ise genellikle muzarilik harfinin dammeli bir mim harfine çevrilmesi ve sondan bir önceki harfin de kesra yapılmasıyla elde edilir.[35]

İsm-i Fâil	Fiil
كَاتِبٌ Yazan veya yazıyor.	كَتَبَ Yazdı.
مُنْزِلٌ İndiren veya indiriyor.	أَنْزَلَ İndirdi.

Yukarıdaki tabloda görüldüğü gibi ism-i fâilde hem ismin hem fiilin özellikleri vardır.[36] Türkçe'de sıfat-fiilin[37] özelliklerini de taşıyan ism-i fâil, Arap dilinde bazı şartları taşıması durumunda fâil ve mefulün bih alabilir. Yani tıpkı bir fiil gibi işlev görür.[38]

Lafzî isim tamlamasıyla yakından ilişkili olduğu için ism-i fâilin amel etme şartlarını öncelikle ele almak yerinde olacaktır. Başına الذي anlamına gelen[39] (ال) elif-lâm takısı[40] almış bir ism-i fâilin fiil gibi fâil ve mefulün bihinde amel edebilmesi

33 el-Ezherî, *Şerhu't-Tasrîh ale't-Tavdîh*, II, 39; Abbâs Hasan, *en-Nahvu'l-Vâfî*, III, 238.

34 İsm-i fâil genel olarak süreklilik ifade etmez ancak bazen subût, yani süreklilik ifade edebilir. Bu durumda cümlede lafzî veya manevî bir karine bulunmalıdır. Daha geniş bilgi için bkz. el-Ezherî, *Şerhu't-Tasrîh ale't-Tavdîh*, II, 11; Abbâs Hasan, *en-Nahvu'l-Vâfî*, III, 242-247.

35 İbnu's-Serrâc, *el-Usûl fi'n-Nahv*, I, 122-124; el-Ezherî, *Şerhu't-Tasrîh ale't-Tavdîh*, II, 39-42; Abbâs Hasan, *en-Nahvu'l-Vâfî*, III, 240.

36 M. Akif Özdoğan, "Arapçada İsm-İ Fâil ve İşlevleri," *KSÜ. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 10 (2007): 55-90.

37 Türkçe'de bir isim işlevi de gören sıfat-fiiller hakkında daha geniş bilgi için bkz. Sezai Güneş, *Türk Dili Bilgis*i, 185, 186.

38 İbnu's-Serrâc, *el-Usûl fi'n-Nahv*, I, 123.

39 İbnu's-Serrâc, *el-Usûl fi'n-Nahv*, II, 14; Abbâs Hasan, *en-Nahvu'l-Vâfî*, I, 356, 357; III, 254.

40 Arap Dilinde elif-lâm (ال) takısı çoğunlukla başına geldiği nekra (belirsiz) ismi, marife (belirli) hale getirir. Elif-lâm (ال) takısının diğer özellikleri için bkz. Abbâs Hasan, *en-Nahvu'l-Vâfî*, I, 421-432.

için herhangi bir şart yoktur.[41] Örneğin; جاء زيدًا أمسِ الضاربُ (Dün Zeyd'i **döven** geldi.) cümlesinde الضاربُ ism-i fâili, أمسِ (dün) zaman zarfı nedeniyle geçmiş zaman ifade etmesine rağmen زيدًا kelimesi üzerinde amel etmiş, yani mefulün bihi olarak onu nasb etmiştir. Dolasıyla aynı cümleyi manasında herhangi bir değişiklik olmadan şu şekilde de ifade edebiliriz: جاء الذي ضَرَبَ زيدًا أمسِ. Ancak (ال) elif-lâm takısı almamış bir ism-i fâilin fiil gibi fâil ve mefulün bihinde amel edebilmesi için şu şartları taşıması gerekir:

1) İsm-i fâil, ism-i tasğîr[42] veya mevsûf[43] olarak gelmemelidir.[44]

2) İsm-i fâil, kendisinden önce gelen mübteda veya mevsûf veya sâhibu'l-hal[45] veya soru edatı veya nefy (olumsuzluk) edatı veya nidâ harfine itimat etmesi, deyim yerindeyse amel edebilmek için kendisinden önce dayanabileceği, güç alabileceği dil yapısının bulunması gerekir. Yani ism-i fâil, cümlede ya haber veya sıfat veya hal (durum zarfı) olarak gelmeli ya da kendisinden önce soru edatı veya nefy edatı bulunmalıdır.[46]

3) İsm-i fâil, şimdi veya gelecek zaman ifade etmelidir. Ancak el-Kisâî[47] (ö. 805) gibi bazı Kûfeli nahivcilere göre ism-i fâilin amel etmesi için şimdi ve gelecek zaman ifade etmesi gerekmez. O, Kehf Sûresi'ndeki وَكَلْبُهُمْ بَاسِطٌ ذِرَاعَيْهِ ayetini[48] delil getirerek ism-i fâilin, geçmiş ifade etse de amel edebileceğini iddia eder.[49] Ona göre ayetteki بَاسِطٌ ism-i fâili geçmiş zaman ifade etmesine rağmen ma'mûlü durumundaki ذِرَاعَيْ (iki ayağını) kelimesini mefulün bihi olarak nasb etmiştir. Yani el-Kisâî'ye göre ayetin anlamı şu şekildedir: "Onların köpekleri iki ayağını uzattı…" Ancak bazı Basralı dilcilere göre ayette yer alan بَاسِطٌ ism-i fâili geçmiş zaman

41 İbn Hişâm, *Katru'n-Nedâ ve Bellu's-Sadâ,* 445; Ebû Hayyân el-Endelüsî, *İrtişâfu'd-darab min lisâni'l-'Arab,* 2272, 2273; el-Ezherî, *Şerhu't-Tasrîh ale't-Tavdîh*, II, 11.

42 İsm-i tasğîr, sevgi göstermek, küçümsemek vb. nedenlerle kullanılan ve ismin genellikle فُعَيْلٌ vb. kalıplara girdirilmesiyle elde edilen bir isimdir. Daha geniş bilgi için bkz. İbnu's-Serrâc, *el-Usûl fi'n-Nahv*, III, 36; Ebû Hayyân el-Endelüsî, *İrtişâfu'd-darab min lisâni'l-'Arab,* 2267.

43 Sıfat tamlamasında nitelenen. Geniş bilgi için bkz. Sezai Güneş, *Türk Dili Bilgis*i, 318.

44 el-Ezherî, *Şerhu't-Tasrîh ale't-Tavdîh*, II, 12.

45 Arapça söz diziminde hal zarflarının durumunu gösterdiği özne ya da nesne. Geniş bilgi için bkz. İbnu's-Serrâc, *el-Usûl fi'n-Nahv*, I, 214.

46 Ebû Hayyân el-Endelüsî, *İrtişâfu'd-darab min lisâni'l-'Arab,* 2268*;* el-Ezherî, *Şerhu't-Tasrîh ale't-Tavdîh*, II, 12, 13.

47 730 yılında Bağdat'ta dünyaya gelen ünlü kıraat ve nahiv âlimi. Hakkında daha geniş bilgi için bkz. Tayyar Altıkulaç, "Kisâî," *DİA*, (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2002), XXVI, 69, 70.

48 Kehf Sûresi, 18/18.

49 İbn Hişâm, *Katru'n-Nedâ ve Bellu's-Sadâ,* 445; el-Ezherî, *Şerhu't-Tasrîh ale't-Tavdîh*, II, 12.

değil, şimdiki zamanın hikâyesidir.[50] Bu durumda ayet: "Onların köpekleri iki ayağını uzatıyordu," anlamına gelir.

İsm-i fâilin yukarıda belirttiğimiz amel etme şartlarını cümle örnekleriyle uygulamalı olarak şöyle gösterebiliriz:

Açıklama	**İsm-i Fâilin Amel ettiği Cümle Örnekleri**
Cümlede المكْرِمُ ism-i fâili başına الذي anlamına gelen el-takısı almıştır. Bu nedenle herhangi bir şart aranmaksızın المكْرِمُ ism-i fâili, fâili olan gizli zamiri (هو) ref; mefulün bihi olan ضيفَ kelimesini de nasb etmiştir. İsm-i fâili mazi ya da müzâri fiile dönüştürerek cümleyi şöyle de kurabiliriz: الذي يُكْرِم ضيْفَه كريم Misafirine **ikram eden** cömerttir.	ضيفَه كريم المكْرِمُ Misafirine **ikram eden** cömerttir
Cümlede قارئٌ ism-i fâili başına el-takısı almamıştır. İsm-i fâil, ism-i tasğîr ve mevsûf değildir. İsm-i fâil kendisinden önce gelen mübteda الطالب kelimesine itimat etmiştir. Yani cümlede قارئٌ ism-i fâili, haber olarak gelmiştir. Ayrıca ism-i fâil, şimdiki zamanı ifade etmektedir. Amel etme şartlarını taşıdığından dolayı قارئٌ ism-i fâili, fâili olan gizli zamirini (هو) ref; mefulün bihi olan كتابَ kelimesini nasb etmiştir. İsm-i fâili müzâri fiile dönüştürerek cümleyi şöyle kurabiliriz: الآن الطالب يقرأ كتابَه Öğrenci şimdi kitabını **okuyor**.	الآن الطالب قارئٌ كتابَه Öğrenci şimdi kitabını **okuyor**.
Cümlede ضاربًا ism-i fâili başına el-takısı almamıştır. İsm-i fâil, ism-i tasğîr ve mevsûf değildir. İsm-i fâil kendisinden önce gelen ve mevsûf olan رجلا kelimesine itimat etmiştir. Yani cümlede ضاربًا ism-i fâili, sıfat olarak gelmiştir. Ayrıca ism-i fâil, şimdiki zamanı ifade etmektedir. Amel etme şartlarını taşıdığından dolayı ضاربًا ism-i fâili, fâili konumundaki أخو kelimesini ref; mefulün bihi olan ابْنَ kelimesini nasb etmiştir. Cümleyi ismi fâili müzâri fiile dönüştürerek şöyle kurabiliriz: رأيْتُ رجلا يضْرِبُ أخوه ابْنَه Kardeşi oğlunu **döven** bir adam gördüm.	رأيْتُ رجلا ضاربًا أخوه ابْنَه Kardeşi oğlunu **döven** bir adam gördüm.

50 İbn Hişâm, *Katru'n-Nedâ ve Bellu's-Sadâ*, 445; el-Ezherî, *Şerhu't-Tasrîh ale't-Tavdîh*, II, 12.

Cümlede قارئًا ism-i fâili başına el-takısı almamıştır. İsm-i fâil, ism-i tasğîr ve mevsûf değildir. İsm-i fâil kendisinden önce gelen ve sâhibu'l-hâl olan الطالبُ kelimesine itimat etmiştir. Yani cümlede قارئًا ism-i fâili, hal (durum zarfı) olarak gelmiştir. Ayrıca ism-i fâil, şimdiki zamanı ifade etmektedir. Amel etme şartlarını taşıdığından dolayı قارئًا ism-i fâili, fâili olan gizli zamirini (هو) ref; mefulün bihi olan كتابَ kelimesini nasb etmiştir. Cümleyi ismi fâili müzâri fiile dönüştürerek şöyle kurabiliriz: حضر الطالبُ يقرأ كتابَه Öğrenci kitabını **okuyarak** geldi.	حضر الطالبُ قارئًا كتابَه Öğrenci kitabını **okuyarak** geldi
Cümlede مسافرٌ ism-i fâili başına el-takısı almamıştır. İsm-i fâil, ism-i tasğîr ve mevsûf değildir. İsm-i fâil kendisinden önce gelen soru edatına (أ) itimat etmiştir. Ayrıca ism-i fâil, şimdi veya gelecek zamanı ifade etmektedir. Amel etme şartlarını taşıdığından dolayı مسافرٌ ism-i fâili, fâili[1] أخو kelimesini ref etmiştir. Cümleyi ism-i fâili müzâri fiile dönüştürerek şöyle kurabiliriz: أيسافر أخوك Kardeşin **yolculuğa çıkıyor** mu?	أخوك أمسافرٌ Kardeşin **yolculuğa çıkıyor** mu?
Cümlede مسافرٌ ism-i fâili başına el-takısı almamıştır. İsm-i fâil, ism-i tasğîr ve mevsûf değildir. İsm-i fâil kendisinden önce gelen nefy edatına (ما) itimat etmiştir. Ayrıca ism-i fâil, şimdi veya gelecek zaman ifade etmektedir. Amel etme şartlarını taşıdığından dolayı مسافرٌ ism-i fâili, fâili أخو kelimesini ref etmiştir. Cümleyi ism-i fâili müzâri fiile dönüştürerek şöyle kurabiliriz: ما يسافر أخوك Kardeşin **yolculuğa çıkmıyor**.	أخوك ما مسافرٌ Kardeşin **yolculuğa çıkmıyor**.
Cümlede صانعاً ism-i fâili başına el-takısı almamıştır. İsm-i fâil, ism-i tasğîr ve mevsûf değildir. İsm-i fâil kendisinden önce gelen nida (يا) harfine itimat etmiştir. Ayrıca ism-i fâil, şimdi veya gelecek zamanı ifade etmektedir. Amel etme şartlarını taşıdığından dolayı صانعاً ism-i fâili, fâili olan gizli zamirini (هو) ref; mefulün bihi olan المعروفَ kelimesini nasb etmiştir. Cümleyi ism-i fâili müzâri fiile dönüştürerek şöyle kurabiliriz: يا أيها الذي يصنع المعروف Ey (şimdi) iyilik **yapan!**	المعروفَ يا صانعاً Ey (şimdi) iyilik **yapan!**

51 أمسافرٌ أخوك cümlesinin irabı şu şekildedir: مسافرٌ ism-i fâili, mübtedadır. أخو ise, مسافرٌ ism-i fâlinin fâili olup sedde mesedde el-haberdir. Benzer cümlelerin irabı için bkz. Abbâs Hasan, *en-Nahvu'l-Vâfî*, I, 453.

Lafzî isim tamlamasıyla yakından ilişkili olan ism-i fâilin amel etme şartlarını örneklerle belirtmiş olduk. Mübâlağa sîgaları[52] da ism-i fâil gibi amel ederler.[53] Ancak konumuzu ism-i fâille sınırlandırdığımızdan dolayı bu meseleye değinmeyip doğrudan ism-i fâilin muzâf olarak geldiği lafzî isim tamlamalarını ele almaya geçebiliriz.

1.2.2. İsm-i Fâil'in Muzâf Olarak Geldiği Lafzî İsim Tamlamaları

İsm-i fâilin muzâf olarak geldiği her isim tamlaması, lafzî bir isim tamlaması değildir. İsm-i fâilin muzâf olarak yer aldığı isim tamlamasının lafzî isim tamlaması olabilmesi için aşağıda belirtilen iki şartı birlikte taşıması gerekir. Yani iki şarttan sadece birini taşıması yeterli değildir.

1) İsm-i fâilin âmil olarak gelmesi ve ma'mûlüne izâfe edilmesi gerekir.[54] Örneğin; هو شارِبُ القهوةِ (O, kahve içmektedir/O kahve içiyor.) cümlesinde ism-i fâil olarak gelen شارِبُ (içen/içiyor) kelimesi, mefulün bihi ve ma'mûlü durumundaki القهوةِ (kahve) kelimesinin âmili olup ona izâfe edilmiştir. Aslında bu cümle şu şekildedir: هو شارِبٌ القهوةَ. Yani شارِبٌ ism-i fâili, القهوةَ kelimesini mefulün bihi olarak nasb etmiştir ve onun âmilidir. Bu son cümlede ism-i fâil olan شارِبٌ kelimesini, müzâri fiile benzediğinden[55] ve onun gibi amel ettiğinden dolayı müzâri fiil haline getirebiliriz: هو يشْرَبُ القهوةَ (O kahve içiyor).

Eğer ism-i fâil, yukarıda belirtilen şartı taşımazsa, yani âmili olmadığı bir kelimeye izâfe edilirse bu durumdaki tamlama, lafzî değil, hakikî bir isim tamlaması olur.[56] Örneğin; القاضِي كاتبُ (Hâkimin kâtibi) isim tamlaması, lafzî değil, hakikî bir isim tamlamasıdır. Çünkü muzâf olan كاتبُ (kâtip) kelimesi, ism-i fâil olmasına rağmen muzâfun ileyh olan القاضِي kelimesinin âmili değildir.[57] Yani كاتبُ (kâtip/yazan), hâkimi yazmamaktadır. Bilakis onun söylediği, dikte ettirdiğini yazmak-

52 Mübâlağa sîgaları, pekiştirme ifade ederler. Meselâ "الرازق" sadece "rızık veren" iken "الرّزّاق" kelimesi, "bol bol rızık veren" demektir. Semaî olan bu sîğalar hakkında daha geniş bilgi için bkz. Abbâs Hasan, *en-Nahvu'l-Vâfî*, III, 30.

53 el-Ezherî, *Şerhu't-Tasrîh ale't-Tavdîh*, I, 680; Abbâs Hasan, *en-Nahvu'l-Vâfî*, III, 30.

54 İbn Hişâm, *Katru'n-Nedâ ve Bellu's-Sadâ,* thk. Muhyiddin Abdulhamîd (Beyrut: el-Mektebetu'l-'Asriyye, 1994), 420; el-Ezherî, *Şerhu't-Tasrîh ale't-Tavdîh*, I, 680; Abbâs Hasan, *en-Nahvu'l-Vâfî*, III, 29.

55 İbnu's-Serrâc, *el-Usûl fi'n-Nahv*, II, 6.

56 Ebû Hayyân el-Endelüsî, *İrtişâfu'd-darab min lisâni'l-'Arab*, 1804.

57 İbn Hişâm, *Katru'n-Nedâ ve Bellu's-Sadâ,* 420; el-Ezherî, *Şerhu't-Tasrîh ale't-Tavdîh,* I, 680.

tadır. Bu nedenle كاتبُ القاضِي (Hâkimin kâtibi) isim tamlamasında muzâf olan كاتبُ (kâtip) ism-i fâilini müzâri fiil formuna çevirip şöyle diyemeyiz: يكتبُ القاضِيَ (Hâkimi yazıyor). Oysaki هو كاتبُ الدرْسِ (O, dersi **yazıyor**.) terkibinde ise tamlama, lafzî bir isim tamlamasıdır. Çünkü bu terkipte muzâf olan كاتبُ (kâtip/yazan) ism-i fâili, ma'mûlü yani mefulün bihi konumundaki الدرْسِ kelimesine izâfe edilmiştir. Bu nedenle هو كاتبُ الدرْسِ (O, dersi **yazıyor**.) cümlesindeki isim tamlamasında muzâf olan كاتبُ (kâtip/yazan) ism-i fâilini müzâri fiil formuna çevirip şöyle diyebiliriz: هو يكْتُبُ الدرْسَ (O, dersi yazıyor).

2) İsm-i fâilin muzâf olarak geldiği isim tamlamasının lafzî isim tamlaması olabilmesi için şimdi ya da gelecek zamanı ifade etmesi gerekir.[58] İsm-i fâilin şimdi veya gelecek zamanı ifade ettiğini ya cümledeki zaman zarflarından ya da cümlenin bağlamından anlayabiliriz. Örnek: أنا مادِحُ الطالبِ المجتهدِ الآن (Ben **şimdi** çalışkan öğrenciyi **övüyorum**). أنا مادِحُ الطالبِ المجتهدِ غدا (Ben **yarın** çalışkan öğrenciyi **öveceğim**). Bu örneklerin birincisinde ism-i fâilin, şimdiki zamanı ifade ettiğini الآن (şimdi) zaman zarfından; ikinci cümlede ise ism-i fâilin, gelecek zamanı ifade ettiğini غدا (yarın) zaman zarfından kolaylıkla anlayabiliriz.

Eğer ism-i fâilin muzâf olarak yer aldığı isim tamlamasında ism-i fâil, yukarıda belirtilen şartı taşımazsa yani şimdi veya gelecek zaman ifade etmezse yani geçmiş zaman ifade ederse ya da cümlede zaman müphemse bu durumda tamlama lafzî değil, hakikî bir isim tamlaması olur.[59] Örneğin, Fâtiha Sûresi'nde yer alan مَالِكِ يَوْمِ الدِّينِ[60] (Din günün sahibi) ayetinde muzâf olan مَالِكِ kelimesi ism-i fâil olmasına rağmen lafzi değil, hakiki isim tamlamasıdır. Çünkü مَالِكِ ism-i fâili ayette şimdi veya gelecek zaman değil süreklilik ifade etmektedir.[61] Yani Allah geçmişte de din gününün sahibidir. Bundan dolayı مَالِكِ يَوْمِ الدِّينِ terkibi hakiki bir isim tamlamasıdır ve bu nedenle الله kelimesinin sıfatı konumundadır. Eğer مَالِكِ يَوْمِ الدِّينِ terkibi lafzî bir isim tamlaması olsaydı الله kelimesinin sıfatı konumunda bulunamazdı. Çünkü lafzî isim tamlamasında muzâf, muzâfun ileyhten marifelik

58 İbnu's-Serrâc, *el-Usûl fi'n-Nahv*, I, 125; el-Ezherî, *Şerhu't-Tasrîh ale't-Tavdîh*, I, 679; Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed es-Süyûtî, *Hem'u'l-hevâmi' fî şerhi cem'i'l-cevâmi'*, thk. Ahmet Şemsü'd-din (Beyrut: Dârü'l-kutubi'l-'ilmiyye, 1998), I-III, II, 415; Ebû Hayyân el-Endelüsî, *İrtişâfu'd-darab min lisâni'l-'Arab,* 2274; Abbâs. Hasan, *en-Nahvu'l-Vâfî*, III, 29, 30.

59 İbnu's-Serrâc, *el-Usûl fi'n-Nahv*, I, 125, 126;İbn Hişâm, *Katru'n-Nedâ ve Bellu's-Sadâ,* 421, 422; el-Ezherî, *Şerhu't-Tasrîh ale't-Tavdîh*, I, 680; es-Süyûtî, *Hem'u'l-hevâmi'*, II, 415, 416; Abbâs Hasan, *en-Nahvu'l-Vâfî*, III, 29.

60 Fâtiha Sûresi, 1/3.

61 es-Süyûtî, *Hem'u'l-hevâmi'*, II, 417.

veya tahsislik elde edemez. Oysa ayette مَالِكِ ism-i fâili, يَوْمِ الدِّينِ muzâfun ileyhinden marifelik kazanmış dolasıyla hakikî bir isim tamlamasında yer almış ve marife olan الله lafzının sıfatı olabilmiştir.[62] Çünkü marife bir kelimenin sıfatının da marife olması gerekir.

Yukarıdaki örneklerden de anlaşıldığı üzere ism-i fâilin muzâf olarak yer aldığı isim tamlamalarının hakikî isim tamlaması mı yoksa lafzî isim tamlaması mı olduğunu belirlerken iki şeye dikkat etmek gerekir**.** Birincisi, ism-i fâilin ma'mûlüne izâfe edilip edilmediğidir. Yani muzâf olan ism-i fâil ma'mûlüne izâfe edilirse bu tür isim tamlamaları, lafzî isim tamlamasıdır. Eğer ma'mûlüne izâfe edilmezse bu tür isim tamlamaları, hakikî isim tamlamasıdır. İkincisi ise, ism-i fâilin şimdi veya gelecek zaman ifade edip etmediğidir. Yani isim tamlamasında ma'mûlüne izâfe edilen ism-i fâil şimdi veya gelecek zaman ifade ediyorsa bu tür isim tamlaması, lafzî isim tamlamasıdır. Aksi takdirde bu tür isim tamlamaları, hakikî isim tamlamasıdır. İsm-i fâilin muzâf olarak geldiği lafzî isim tamlamalarının Türkçe çevirilerine geçmeden önce, ism-i fâilin başına الذي anlamına gelen[63] elif-lâm (ال) takısı alması meselesini ele almak yerinde olacaktır. Çünkü lafzi isim tamlamasını, hakiki isim tamlamasından ayıran özelliklerden birisi de budur.[64]

1.2.3. İsm-i Fâilin Muzâf Olarak Geldiği Lafzî İsim Tamlamalarında İsm-i Fâilin Başına Elif-lâm (ال) Takısı Alması

Arap dilinde genellikle hakikî isim tamlamasında muzâf olan öğe başına elif-lâm (ال) takısı alamaz.[65] Oysaki lafzî isim tamlamalarında muzâf öğe, bazı durumlarda başına الذي anlamına gelen elif-lâm (ال) takısı alabilir.[66] Lafzî isim tamlamasında muzâf olan ism-i fâilin başına elif-lâm takısı (ال) takısı alabilmesi beş durumda mümkündür.[67] Bu durumlar şunlardır:

62 مَالِكِ يَوْمِ الدِّينِ ayetinde مَالِكِ lafzının farklı irabları için bkz. Abbâs Hasan, *en-Nahvu'l-Vâfî*, III, 38.

63 İbnu's-Serrâc, *el-Usûl fi'n-Nahv*, II, 14; Abbâs Hasan, *en-Nahvu'l-Vâfî*, I, 356, 357; III, 254.

64 el-Ezherî, *Şerhu't-Tasrîh ale't-Tavdîh,* I, 683.

65 İbn Hişâm, *Katru'n-Nedâ ve Bellu's-Sadâ,* 423, 424; el-Ezherî, *Şerhu't-Tasrîh ale't-Tavdîh,* I, 683.

66 İbnu's-Serrâc, *el-Usûl fi'n-Nahv*, II, 14,15; İbn Hişâm, *Katru'n-Nedâ ve Bellu's-Sadâ,* 424; el-Ezherî, *Şerhu't-Tasrîh ale't-Tavdîh,* I, 683, 684. Ancak Kûfe ekolü hakikî isim tamlaması olarak kabul ettikleri sayı ve sayılanların başına her ikisinde bulunmak şartıyla elif-lâm (ال) takısı gelebilir. Basra ekolü ise buna karşı çıkarlar. Konuyla ilgili tartışmalar için bkz. Abbâs Hasan, *en-Nahvu'l-Vâfî*, III, 14.

67 es-Süyûtî, *Hem'u'l-hevâmi'*, II, 417, 418; Ebû Hayyân el-Endelüsî, *İrtişâfu'd-darab min lisâni'l-'Arab,* 2275, 2276.

1) Eğer ism-i fâil, başında elif-lâm (ال) takısı bulunan bir isme izâfe edilirse elif-lâm (ال) takısı alabilir. el-Ferezdak (ö.732)'a ait aşağıdaki beyitte ism-i fâil formunda muzâf olarak gelen الشَّافياتُ kelimesi, başında elif-lâm (ال) takısı bulunan الْحَوَائمِ ismine izâfe edildiğinden dolayı başına elif-lâm (ال) takısı alabilmiştir.

أَبأْنا بِهِمْ قَتْلَى وما في دمَائِهِمْ شِفاءٌ وهُنَّ الشَّافياتُ الْحَوَائمِ[68]

(Ölülerimize) karşılık onları öldürdük; kanlarında yoktur (öfkemizi dindirecek) bir şifâ.
Kılıçlar, susuzlara **verir şifâ**.

2) Eğer ism-i fâil, başına elif-lâm (ال) takısı almış bir isme izâfe edilmiş bir isimle tamlama oluşturursa yani zincirleme isim tamlamasında en sonda gelen muzâfun ileyhin başında elif-lâm (ال) takısı varsa ism-i fâil de başına elif-lâm (ال) takısı alabilir. Şairi bilinmeyen aşağıdaki beyitte zincirleme isim tamlamasında (الزُّوَّارُ أقفيةِ الْعَدَى) en sonda gelen muzâfun ileyh olan (الْعَدَى) kelimesi başında elif-lâm (ال) takısı aldığı için الزُّوَّارُ ism-i fâili de başına (ال) takısı alabilmiştir.

أقفيةِ الْعَدَى بما جاوز الآمالَ مِلأَسِرِ[69] وَالْقتْلِ[70] لقدْ ظفَر الزُّوَّارُ

Düşmanların enselerine **binen** (bizler) kesinlikle zafer kazandı;
Beklentilerin de ötesine geçip birçoklarını esir alarak ve öldürerek.

3) Eğer ism-i fâil, başına elif-lâm (ال) takısı almış bir kelimeye geri dönen bir zamir içeren kelimeyle zincirleme isim tamlaması oluşturursa başına elif-lâm (ال) takısı alabilir. Şairi bilinmeyen aşağıdaki beyitteki zincirleme isim tamlamasında (الْمُسْتَحِقَّةُ صَفْوِهِ), muzaf olarak gelen الْمُسْتَحِقَّةُ ism-i fâili, beytin başındaki الْوُدُّ kelimesine geri dönen ه zamirini içeren صَفْوِهِ kelimesiyle zincirleme isim tamlaması oluşturduğu için başına elif-lâm (ال) takısı alabilmiştir.

صَفْوِهِ مِنّي وإنْ لمْ أَرْجُ مِنْكِ نَوَالا[71] الْوُدُّ أَنْتِ الْمُسْتَحِقَّةُ

Sen **hak ediyorsun** hâlis sevgiyi benden,
Kavuşmayı ummasam da senden.

4) Eğer ism-i fâil, isim tamlamasında musennâ (ikil isim) olarak gelirse başına elif-lâm (ال) takısı alabilir. Aşağıdaki şiir beytinde الْمُسْتَوْطِنا ism-i fâili, isim tamlamasın-

68 el-Ferezdak, *Dîvân*, şerh. Ali Fâ'ûr, (Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-'ilmiyye, 1987), 613.
69 ملأسر aslında من الأسر demektir. Bkz. el-Ezherî, *Şerhu't-Tasrîh ale't-Tavdîh*, I, 684.
70 el-Ezherî, *Şerhu't-Tasrîh ale't-Tavdîh*, I, 684.
71 el-Ezherî, *Şerhu't-Tasrîh ale't-Tavdîh*, I, 684.

da musennâ olarak geldiği için başına (ال) takısı alabilmiştir. İsim tamlamasında muzâf olduğu için sonundaki ن (nûn) harfi düşmüştür. Zira kelime muzâf olarak gelmeden önce المُسْتَوْطِنان şeklinde idi.

إنْ يَغْنَيا عَني المُسْتَوْطِنا عَدَنٍ فإنني لِسْتُ يَوْماً عَنْهما بِغَنِي[72]

Aden'i **yurt edinen iki kişi** vazgeçse de benden
Ben asla vazgeçmem o ikisinden.

5) Eğer ism-i fâil, isim tamlamasında cem-i müzekker sâlim (müzekker isimler için kurallı çoğul) olarak gelirse başına elif-lâm (ال) takısı alabilir. Aşağıdaki şiir beytinde المُصْغِي ism-i fâili, isim tamlamasında cem-i müzekker sâlim olarak geldiği için başına (ال) takısı alabilmiştir. İsim tamlamasında muzâf olduğu için sonundaki ن (nûn) harfi düşmüştür. Zira kelime muzâf olarak gelmeden önce المُصْغِين şeklinde idi.

ليسَ الأَخِلاَّءُ بالمُصْغِي مَسَامِعِهم إلى الوُشَاةِ ولَوْ كانُوا ذَوِي رَحِم[73]

Dostlar **kulak asmaz** dedikoduculara
Akrabalarım bile olsalar.

2. İsm-i Fâilin Muzâf Olarak Geldiği Lafzî İsim Tamlamalarının Türkçe Çevirisi

İsm-i fâilin muzâf olarak yer aldığı isim tamlamasının lafzî isim tamlaması olabilmesi için gerekli şartları ve bununla bağlantılı olarak ism-i fâilin amel etme şartlarını yukarıda açıkladık. Görüldüğü üzere ism-i fâil, lafzî isim tamlamasında muzâf olarak karşımıza çıkmaktadır. Lafzî isim tamlamalarında muzâf olarak yer alan ism-i fâillerin Türkçeye çevirisinde öncelikle şuna dikkat etmemiz gerekir: İsm-i fâil, şimdiki veya gelecek zaman ifade ediyorsa isim tamlamasını tamlama şeklinde değil, şimdiki veya gelecek zaman olarak Türkçeye çevirmek daha uygundur. Çünkü bu durumda ism-i fâil, müzari fiil gibi amel etmektedir. Aynı zamanda muzâfun ileyhin de sonuna *-i, -ı, u,-ü* gibi ekler getirerek yükleme halinde[74] yani mefulün bih olarak çevirmek daha uygundur. Çünkü Arapçada ism-i fâilin muzâf olarak geldiği isim tamlamalarında muzâfun ileyh genellikle ism-i fâilin mefulün bihi durumundadır.

72 el-Ezherî, *Şerhu't-Tasrîh ale't-Tavdîh*, I, 684.
73 el-Ezherî, *Şerhu't-Tasrîh ale't-Tavdîh*, I, 685.
74 Sezai Güneş, *Türk Dili Bilgisi*, 111.

Açıklama	**İsm-i Fâilin Yer Aldığı Lafzî İsim Tamlaması Örnekleri**
Cümlede آكِلُ ism-i fâili, ma'mûlü olan الطعامِ kelimesine izafe edilmiştir. Bu nedenle tamlama, lafzî isim tamlamasıdır. Cümlede şimdiki zamanı ifade eden الآن (şimdi) zaman zarfı yer aldığından آكِلُ الطعامِ isim tamlamasını Türkçeye çevirirken "yemek yiyen" şeklinde değil, şimdiki zaman olarak "yemek yiyor" şeklinde çevirmek hem Türkçe hem de Arapçanın gramer yapısına uygundur. Cümlenin "O, şimdi yemeği yiyendir/yemek yiyendir" şeklinde çevrilmesi Türkçeye uygun değildir. Ayrıca cümlenin bu şekilde çevrilmesi Arapça cümledeki آكِلُ ism-i fâilinin ifade ettiği şimdiki zaman özelliğini işlevsiz hale getirmektedir. Oysaki آكِلُ ism-i fâili cümlede يأكُلُ anlamındadır. Yani cümlenin aslı şu şekildedir: هو يأكُلُ الطعامَ الآن (O, şimdi yemek yiyor.)	هو آكِلُ الطعامِ الآن O, şimdi yemek **yiyor**.
Cümlede gelecek zamanı ifade eden غدا (yarın) zaman zarfı yer aldığından آكِلُ الطعامِ isim tamlamasını Türkçeye çevirirken "yemek yiyen" şeklinde değil, gelecek zaman olarak "yemek yiyecek" şeklinde çevirmek daha uygundur. Çünkü Arapça cümlenin aslı şu şekildedir: هو يأكُلُ الطعامَ غدا (O, yarın yemek yiyecek.)	هو آكِلُ الطعامِ غدا O, yarın yemek **yiyecek**.
Ayet-i Kerime'nin kıyamet günü yaklaştığında yani gelecekte vuku bulacak olaylardan bahsettiği bağlamdan anlaşıl-maktadır. Bu nedenle ayette كَاشِفُو الْعَذَابِ tamlaması lafzî isim tamlaması olup Türkçeye gelecek zaman ifade edecek şeklinde çevrilmesi daha uygundur.	إِنَّا كَاشِفُو الْعَذَابِ قَلِيلاً[75] Biz biraz azabı **kaldıracağız**.

Eğer ism-i fâilin muzâf olarak yer aldığı isim tamlamasında ism-i fâil, şimdi veya gelecek zaman ifade etmezse yani geçmiş zaman ifade eder ya da cümlede zaman müphemse bu durumda tamlama lafzî değil, hakikî bir isim tamlaması olur.[76]

75 Duhân Sûresi, 44/15.

76 İbn Hişâm, *Katru'n-Nedâ ve Bellu's-Sadâ*, 421, 422; el-Ezherî, *Şerhu't-Tasrîh ale't-Tavdîh*, I, 680; Abbâs Hasan, *en-Nahvu'l-Vâfî*, III, 29.

Bu nedenle bu tür tamlamaları Türkçeye çevirirken muzâf olan ism-i fâilin sonuna *–en, -an* vb. ekler getirerek sıfat-fiil[77] olarak ve muzâfun ileyhin de *sonuna -i, -ı, u,-ü* gibi ekler getirerek yükleme halinde[78] yani mefulün bih olarak çevirmek daha uygundur. Çünkü Arapçada ism-i fâilin muzâf olarak geldiği isim tamlamalarında muzâfun ileyh genellikle ism-i fâilin mefulün bihi durumundadır. Örneğin قائِدُ الرجلُ السيّارةِ (Adam *arabayı* **süren**dir) cümlesini ele alalım. Cümlede قائِدُ ism-i fâili, ma'mûlü olan السيّارةِ kelimesine izafe edilmiştir. Ancak cümlede zaman belirsizdir. Yani adamın arabayı ne zaman sürdüğü müphemdir. Bundan dolayı tamlama Arapçada hakikî isim tamlamasıdır. Bu nedenle tamlamayı Türkçeye çevirirken muzâf olan قائِدُ kelimesini sıfat-fiil; muzâf ileyh olan السيّارةِ kelimesini nesne olarak çevirmek kanaatimizce daha uygundur.

Eğer ism-i fâil, şiirlerindeki hicivlerden dolayı Hz. Ömer'in hapse attığı[79] el-Hutay'e'nin (ö. 678) aşağıdaki dizelerinde كَاسِبهُمْ (Onların geçim temin edeni) isim tamlaması gibi ma'mulü olmayan bir kelimeye izâfe edilirse Arapçada bu tür tamlamalar da hakikî bir isim tamlamasıdır. Yani muzâfun ileyh olan هم kelimesi ism-i fâil olan كاسب kelimesinin mefulün bihi durumunda değildir. Çünkü muzâf olan كاسب (geçim temin eden) kelimesi, ism-i fâil olmasına rağmen muzâfun ileyh olan هم kelimesinin âmili değildir. Yani كاسب (geçim temin eden), onlar (çocuklar)ı temin etmemektedir. Bilakis onların rızıklarını temin etmektedir. Bu nedenle كَاسِبهُمْ (Onların geçim temin edeni) isim tamlamasında muzâf olan كاسب (geçim temin eden) ism-i fâilini müzâri fiil formuna çevirip şöyle diyemeyiz: يكسبهم (Onları temin ediyor). Bundan dolayı كاسبهم (Onların geçim temin edeni) tamlaması bir lafzî isim tamlaması değildir. Bu nedenle bu tür isim tamlamalarını Türkçeye çevirirken genellikle tamlayanın sonuna ilgi eki, tamlanan öğenin sonuna iyelik eki eklenir. Çünkü كَاسِبهُمْ (Onların geçim temin edeni) isim tamlaması gerçekte الإضافة على معنى اللام (Lâm Anlamında İsim Tamlaması) olup كاسبٌ لهم (Onlar için geçim temin eden) demektir. Bu durumda كاسبهم isim tamlamasını Türkçeye "Onlar***ın*** geçim temin eden***i***" olarak çevirmek kanaatimizce daha uygundur. el-Hutay'e'nin (ö. 678) bahsi geçen dizeleri şu şekildedir:

77 Sezai Güneş, *Türk Dili Bilgisi*, 185.
78 Sezai Güneş, *Türk Dili Bilgisi*, 111.
79 Ahmed b. Muhammed İbn 'Abdi Rabbih, *el-'İkdü'l-ferîd*, thk. Müfîd Ferîd Kamiha (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, trs.) I-VIII, VI, 144.

زَغَب الْحَوَاصلِ لا ماءٌ ولا شجرُ مَاذَا تقول لِأَفْراخٍ بذي مَرَخٍ
ألقيْتَ كَاسِبَهُمْ في قَعْرِ مُظْلِمَةٍ فاغْفِرْ عَلَيْكَ سلامُ اللّه ياعُمَرُ[80]

Zü Merah vadisindeki kuş yavrularına ne dersin?
Kursakları taze tüylü, ne su ne ağaç var.
Onlar*ın* geçim temin eden*i*ni karanlık bir çukura attın.
Ey Ömer! Affet onu, Allah'ın selamı üzerine olsun.

Yukarıda belirtilen hususların çoğunu Cahiliye dönemi şairi Tarafe b. el-'Abd'a[81] (ö. 564) ait aşağıdaki beyitte görmekteyiz. Beyitte konumuzu ilgilendiren iki isim tamlaması yer almaktadır: الّلائمِي ve مُخْلِدِي. Birinci isim tamlamasında لام (ayıpladı) fiilinden türeyen لائِمٌ (ayıplayan) ism-i fâili muzâf olarak yer almış ve ma'mûlü olan ي (beni, bana) zamirine izâfe edilmiştir. Cümlenin bağlamından ayıplama eyleminin geçmiş zamanda yapıldığı anlaşılmaktadır. Çünkü şairin geçmişte korkusuzca savaşlara katılması; lezzet veya şehvetlere düşkünlüğü bazı kişilerce eleştiri konusu haline getirilmiştir. Yani aslında الّلائمِي isim tamlaması şu şekildedir: الذي لامَنِي (beni ayıplayan). Bundan dolayı الّلائمِي isim tamlamasını Türkçeye çevirirken muzâf olan الّلائم ism-i fâilini sıfat-fiil olarak ve muzâfun ileyhi de onun mefulün bihi olması hasebiyle sonuna –*i* eki getirerek yani nesne olarak çevirmek daha uygundur: Ben***i*** ayıplay***an.***

Beyitte yer alan ikinci isim tamlaması ise مُخْلِدِي (Beni ölümsüz kılacak) terkibidir. Terkipte مُخْلِد kelimesi أخْلَد (ölümsüz kıldı) fiilinden türemiş bir ism-i fâil olup ma'mûlü olan ي (beni, bana) zamirine izâfe edilmiştir. Cümlenin bağlamından ism-i fâilin gelecek zaman ifade ettiğini kolaylıkla anlayabiliriz. Çünkü bu terkipte ism-i fâil, müzari fiil gibi amel etmektedir. Ayrıca sen mi beni ölümsüz kıldın? şeklinde bir soru anlamsızdır. Bu nedenle مُخْلِدِي terkibini Türkçeye çevirirken muzâf olan مُخْلِد ism-i fâilini gelecek zaman, muzâfun ileyh olan ي (beni, bana) zamirini ise sonuna –*i* eki getirerek yani nesne olarak çevirmek kanaatimizce daha uygundur: Ben***i*** ölümsüz kıl***acak***.

80 el-Hutay'e, *Dîvân*, nşr. Müfîd Ferîd Kamiha (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1993), 11.
81 Tarafe b. el-'Abd, Bahreyn'de dünyaya gelen ünlü muallaka şairlerinden biridir. Hayatı hakkında daha geniş bilgi için bkz. Ebû 'Abdillâh el-Hasan b. Ahmed ez-Zevzenî, *Şerhü'l-mu'allakâti's-seba'*, takdim: Abdurrahmân el-Mustâvî (Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 2004), 67-70; Ebû Bekr Muhammed b. el-Kāsım el-Enbârî, *Şerhü'l-kasâidi's-seb'i't-tıvâli'l-Câhiliyyât*, thk. Abdüsselâm M. Hârun (Kahire: Dârü'l-Meâ'rif, 1993), 115-132.

أَلا أَيُّهذَا الّلائمِي أحْضُرَ الوَغَى وَأَنْ أَشْهَدَ الّلذَّاتِ، هَلْ أنْتَ مُخْلِدِي [82]

Savaşa katılmam ve lezzetlere düşkünlüğüm nedeniyle ben***i*** ayıplay***an***!
(Bunları yapmadığım takdirde) Sen, ben***i*** ölümsüz kıl***acak*** mısın?

Sonuç

Arap dilinde ism-i fâil, müştak isimlerden olup işi yapanı gösterir ve çok sık kullanılır. İsm-i fâilde hem ismin hem de fiilin özelliklerinin mündemiç olması nedeniyle Arapça söz diziminde farklı şekillerde karşımıza çıkmaktadır. Örneğin ism-i fâil, fiile benzerliği nedeniyle bazı şartları taşıması halinde bir fiil gibi işlev görür. Ayrıca ism-i fâil isim olması hasebiyle isim tamlamasında muzâf olarak da yer alabilir. Özellikle ism-i fâilin muzâf olarak yer aldığı isim tamlamalarının hakikî mi yoksa lafzî bir isim tamlaması mı olduğu hem Arapçanın grameri hem de bu yapıların Türkçeye çevrilmesi bakımından önem arz etmektedir. Arapça gramer açısından önemi şuradan kaynaklanmaktadır: İsm-i fâilin muzâf olarak yer aldığı isim tamlamaları hakikî bir isim tamlaması ise cümlede ancak marife bir kelimenin sıfatı olarak gelebilmektedir. Oysa ism-i fâilin muzâf olarak yer aldığı isim tamlamaları, lafzî bir isim tamlaması ise ancak nekra bir ismin sıfatı olarak gelebilmekte ve zaman açısından şimdi veya gelecek zaman ifade edebilmektedir. İsm-i fâilin muzâf olarak yer aldığı isim tamlamalarının Türkçe çevirisinde ise şunlara dikkat etmek gerekmektedir:

a) Arapça isim tamlamasını eğer ism-i fâil ma'mûlüne izafe edilmişse ve şimdi ya da gelecek zaman ifade ediyorsa Türkçeye tamlama şeklinde çevirmemek daha uygundur. Bu durumdaki tamlama lafzî bir isim tamlamasıdır. Bu nedenle muzâfı şimdi ya da gelecek zaman ifade edecek bir fiil şeklinde muzâfun ileyhi de o fiilin mefulün bihi olarak çevirmek daha uygundur. Çünkü Arap dilinde ism-i fâil, müzari fiile benzeyen bir yapıya sahiptir. Bu nedenle cümlede fiil gibi işlev görür ve kendine mefulün bih alabilir. Örneğin هو ضاربُ زيْدٍ الآن cümlesini "O, şimdi Zeyd'***i*** dövü***yor***; هو ضاربُ زيْدٍ غدًا cümlesini ise "O, yarın Zeyd'***i*** döv***ecek***" şeklinde Türkçeye çevirmek kanaatimizce daha uygundur.

b) Eğer Arapça isim tamlamasında ism-i fâil, ma'mülüne izafe edildiği halde şimdi veya gelecek zaman ifade etmezse yani geçmiş zaman ifade eder ya da cümlede zaman müphemse bu durumda tamlama lafzî değil, hakikî bir isim tamlaması

82 ez-Zevzenî, *Şerhü'l-mu'allakâti's-seba'*, 92; el-Enbârî, *Şerhü'l-kasâidi's-seb'i't-tıvâli'l-Câhiliyyât*, 192.

olur. Bu nedenle bu tür tamlamaları Türkçeye çevirirken muzâf olan ism-i fâili sıfat-fiil olarak ve muzâfun ileyhi de nesne olarak çevirmek daha uygundur. Çünkü bu durumda ism-i fâil müzari fiile benzeme özelliğini önemli oranda yitirmektedir. Örneğin هو ضاربُ زيْدٍ أمْسِ cümlesi "O, dün Zeyd'i dövendir" şeklinde çevrilebilir.

c) Eğer Arapça isim tamlamasında ism-i fâil, ma'mülüne izafe edilmezse bu durumda tamlama lafzî değil, hakikî bir isim tamlaması olur. Çünkü bu durumda ism-i fâil müzari fiile benzeme özelliğini tamamen yitirmiştir. Ayrıca ma'mulü olmayan bir kelimeye izafe edilmiştir. Bu nedenle bu tür tamlamaları Türkçeye çevirirken genellikle muzâfun ileyhin sonuna ilgi eki, muzâf olan öğenin sonuna iyelik eki eklenir. Örneğin هو كاتبُ القاضِي cümlesini "O, hâkim***in*** kâtib***i***dir" şeklinde Türkçeye çevirmek kanaatimizce daha uygundur.

Kaynakça

Altıkulaç, Tayyar. "Kisâî.", XXVI, *DİA*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2002.

el-Enbârî, Ebû Bekr Muhammed b. el-Kāsım. *Şerhü'l-kasâidi's-seb'i't-tıvâli'l-Câhiliyyât*. Thk. Abdüsselâm M. Hârun. Kahire: Dârü'l-Meâ'rif, 1993.

el-Endelüsî, Ebû Hayyân. *İrtişâfu'd-darab min lisâni'l-'Arab*. Thk. Recep Osman Muhammed. Kahire: Mektebetü'l-Hâncî, 1998.

el-Ezherî, Halid b. Abdullah. *Şerhu't-Tasrîh ale't-Tavdîh*. Thk. Muhammed Bâsil Uyûnu's-Sûd. I-III, Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2000.

el-Ferezdak. *Dîvân,* şerh. Ali Fâ'ûr. Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-'ilmiyye, 1987.

Güneş, Sezai. *Türk Dili Bilgisi.* İzmir: DEÜ Rektörlük Matbaası, 1999.

Hasan, Abbâs. *en-Nahvu'l-Vâfî.* Kahire: Dâru'l-Me'ârif, I-IV, 1974.

el-Hutay'e. *Dîvân*, nşr. Müfîd Ferîd Kamiha. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1993.

İbn 'Abdi Rabbih, Ahmed b. Muhammed. *el-'İkdü'l-ferîd*. Thk. Müfîd Ferîd Kamiha. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, I-VIII, tsz.

İbn Hişâm. *Evdahu'l-mesalik li elfiyyeti İbn Mâlik*. Thk. Yusuf eş-şeyh Muhammed el-Bukâ'î. Beyrut: Dâru'l-fikr, I-IV, tsz.

İbn Hişâm. *Katru'n-Nedâ ve Bellu's-Sadâ.* Thk. Muhyiddin Abdulhamîd. Beyrut: el-Mektebetu'l-'Asriyye, 1994.

İbnu's-Serrâc. *el-Usûl fi'n-Nahv.* nşr. 'Abdu'l-Huseyn el-Fetlî. Beyrut: Muessesetu'r-Risâle, I-III, 1996.

Özdoğan, M. Akif. "Arapçada İsm-i Fâil ve İşlevleri." *KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 10 (2007): 55-90.

er-Râcihî, Abduh. *et-Tatbîku'n-Nahvî.* Beyrut: Daru'n-Nahdati'l-Arabiyye, 2004.

es-Süyûtî, Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed. *Hem'u'l-hevâmi' fî şerhi cem'i'l-cevâmi'*. Thk. Ahmet Şemsü'd-din. Beyrut: Dârü'l-kutubi'l-'ilmiyye, I-III, 1998.

Tanç, Halil İbrahim. "Arapça ve Türkçenin İsim Tamlamaları Açısından Karşılaştırılması." *Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 3 (2015): 1-15.

ez-Zevzenî, Ebû 'Abdillâh el-Hasan b. Ahmed, *Şerhü'l-mu'allakâti's-seba'.* Takdim: Abdurrahmân el-Mustâvî. Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 2004.